

ISSN 2524-2369 (Print)
ISSN 2524-2377 (Online)

МОВАЗНАЎСТВА LINGUISTICS

УДК 811.161.1'373.611+811.161.3'373.611
<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2023-68-2-123-129>

Паступіў у рэдакцыю 09.08.2022
Received 09.08.2022

І. У. Ялынцава

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі,
Мінск, Беларусь*

МОРФЕМНАЯ СТРУКТУРА РУСКІХ І БЕЛАРУСКІХ АД'ЕКТЫЎНЫХ КОЛЕРАНАЙМЕННЯЎ: АГУЛЬНАЕ І СПЕЦЫФІЧНАЕ

Анотацыя. Стат'я посвящена вопросу сопоставительного исследования современных русского и белорусского языков на морфемном уровне. Доказывается, что именно контрастивное исследование позволяет выявить особенности морфемной организации эквивалентных лексических единиц русского и белорусского языков, наглядно увидеть на примере морфемных структур слов реальную степень лексемного совпадения и несовпадения близкородственных языков. Дается классификация межъязыковых русских и белорусских адъективных колоративов-коррелятов в зависимости от характера их морфемной структуры, показывается совпадение как самих структур в целом, так и отдельных морфем, а также их конкретные отличия, что свидетельствует о национальной специфике каждого из сопоставляемых близкородственных языков. Делается вывод о важности такого типа исследования в решении актуальной в отечественной лингвистике задачи – установлении сходства и различия двух близкородственных языков на морфемном уровне, что будет способствовать более глубокому пониманию путей развития словообразовательных систем белорусского и русского языков, особенностей их соотношения и взаимодействия в условиях государственного двуязычия.

Ключевые слова: морфема, морфемная структура, морфемная членимость, корневая морфема, суффиксальная морфема, префиксальная морфема, цветоименование, колоратив, адъектив

Для цитирования: Ялынцава, І. У. Морфемная структура рускіх і беларускіх ад'ектыўных колеранайменняў: агульнае і спецыфічнае / І. У. Ялынцава // Вест. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2023. – Т. 68, № 2. – С. 123–129. <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2023-68-2-123-129>

Irina U. Yalyntsava

*Center for the Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus,
Minsk, Belarus*

MORPHEMIC STRUCTURE OF RUSSIAN AND BELARUSIAN ADJECTIVE COLOR NAMES: GENERAL AND SPECIFIC

Abstract. The article is devoted to the comparative study of the modern Russian and Belarusian languages at the morphemic level. It is proved that it is the contrastive study that makes it possible to reveal the features of the morphemic organization of the equivalent lexical units of the Russian and Belarusian languages, to clearly see the real degree of lexical coincidence and mismatch of closely related languages using the example of morphemic word structures. The article gives a classification of interlingual Russian and Belarusian adjective color correlates depending on the nature of their morphemic structure. The coincidence of both the structures themselves as a whole and individual morphemes, as well as their specific differences, which indicates the national specificity of each of the compared closely related languages. The conclusion is made about the importance of this type of research in solving an urgent problem in Russian linguistics – establishing the similarity and difference between two closely related languages at the morphemic level, which will contribute to a deeper understanding of the ways of development of the word-formation systems of the Belarusian and Russian languages, the features of their correlation and interaction in the conditions of state bilingualism.

Keywords: morpheme, morphemic structure, morphemic divisibility, root morpheme, suffixal morpheme, prefixal morpheme, colour lexeme, colorative, adjective

For citation: Yalyntsava I. U. Morphemic structure of russian and belarusian adjective color names: general and specific. *Vestsi Natsyyanal'най akademii navuk Belarusi. Seryia humanitarnykh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian Series*, 2023, vol. 68, no. 2, pp. 123–123 (in Belarusian). <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2023-68-2-123-129>

Уводзіны. Як вядома, усе словы ў сучасных рускай і беларускай мовах складаюцца з марфем¹. Звычайна пад *марфемай* разумеюць «не любы адрэзак слова, а толькі тую яго частку, якая мае сваё значэнне і прызначэнне, уласную функцыю» [1, с. 102]. Марфема з'яўляецца мінімальнай значнай адзінкай, якая валодае значэннем пэўнага тыпу (лексічным, граматычным, словаўтваральным) і здольна вар'іраваць як у плане выражэння, так і ў плане зместу [2, с. 69]. Роля марфем у мове вельмі вялікая: пры іх удзеле выражаюцца і фарміруюцца лексічныя значэнні слова; утвараюцца новыя лексічныя адзінкі; адны і тыя ж словы змяняюць сваю граматычную форму (скланяюцца, спрагаюцца, змяняюцца па родах і г. д.) [3, с. 122–123].

Заўважым, што не ўсе адрэзкі, якія вылучаюцца ў структуры слова, адназначна лічацца самастойнымі марфемамі. У прыватнасці, на сённяшні дзень сярод вучоных-лінгвістаў існуюць розныя меркаванні наконт марфемнага статусу *інтэрфікса* (як у вузкім, так і шырокім яго значэнні): адны з іх лічаць яго нязначнай часткай у структуры слова, асемантычным элементам, які не ўплывае на лексічнае значэнне слова і часта тлумачыцца фанетычнымі прычынамі (напр., А. А. Земская, В. М. Немчанка, У. А. Плунгян, А. М. Ціханаў), другія – асобай марфемай, надзеленай максімальна абстрактным значэннем, структурным элементам складаных слоў, які выконвае не толькі злучальную, але і рэлевантную функцыю – функцыю ўстанаўлення адносін паміж кампанентамі складання (напр., М. М. Шанскі, У. У. Лапацін, Н. А. Ніколіна). Варта адзначыць, што пытанне аб марфемным статусе інтэрфіксаў на сённяшні дзень застаецца адным з дыскусійных пытанняў сучаснай лінгвістыкі. Мы прытрымліваемся меркавання, што інтэрфікс – гэта частка слова ў выглядзе гука або гукаспалучэння, якая выдзяляецца ў яго складзе, але не валодае істотнай прыкметай марфемы – не мае значэння. Таму ён і не з'яўляецца марфемай. У саставе складанага слова ён выконвае «будаўнічую» ролю, ужываецца як злучальны элемент паміж яго часткамі [5, с. 120].

Асноўная частка. Раздзел навукі аб мове, у якім вывучаецца сістэма марфем, марфемная структура слоў і словаформ, называецца *марфемікай*². Як самастойную галіну мовазнаўства марфеміку сталі выдзяляць толькі ў 60–80-я гады ХХ ст. Да гэтага ж часу яна ўключалася ў склад словаўтварэння, якое толькі само параўнальна нядаўна «аддзялілася» ад марфалогіі і стала самастойнай галіной ведаў. «Аднак для ўключэння марфемікі ў словаўтварэнне, – як адзначае А. М. Ціханаў, – няма дастатковых падстаў, і гэта не адлюстроўвае яе сапраўднага становішча ў сістэме лінгвістычных дысцыплін. Марфеміка – асобы, цалкам самастойны раздзел мовазнаўства. Яна мае свой аб'ект вывучэння – марфему, усебаковая характарыстыка якой і складае галоўную задачу марфемікі» [6, с. 656].

Пры характарыстыцы марфем, а зрэдку і пры іх вызначэнні, дэрываталагі ў першую чаргу адзначаюць іх *мінімальнасць* і *паўтаральнасць* з тым жа значэннем у пэўным мностве слоў. «Мінімальнасць марфем, як і мінімальнасць адзінак іншых узроўняў моўнай сістэмы (фанем, лексем, сказаў), – іх прынцыповая, катэгарыяльная ўласцівасць: усе адзінкі – мінімальныя ўтварэнні свайго ўзроўню. Асновы слоў таму не марфемы: яны камбінацыі марфем – караня і словаўтваральных афіксаў; невытворныя асновы, якія матэрыяльна супадаюць з каранем (*дом, вод-а, мор-е*), – прыватны выпадак комплекснасці («нулявая» комплекснасць)» [7, с. 39].

Што датычыць паўтаральнасці марфем у пэўным шэрагу слоў, то трэба заўважыць, што яна не з'яўляецца ўніверсальнай і абавязковай іх уласцівасцю, паколькі распаўсюджваецца не на ўсе

¹ Тэрмін *марфема* быў уведзены родапачынальнікам Казанскай лінгвістычнай школы І. А. Бадуэнам дэ Куртэнэ ў канцы 70-х гг. XIX ст. як родавае абагульненне ўжо вядомых больш прыватных марфалагічных частак слова – караня, прэфіксаў і т. п.: «Марфема – далей не падзельны, далей не раскладальны марфалагічны элемент моўнага мыслення» [4, с. 290]. На думку вучонага, «лічыць такі тэрмін лішнім – гэта тое ж самае, што лічыць аб'яднальны тэрмін “дрэва” і здавальвацца прыватнымі назвамі “дуб”, “бяроза”, “елка”, “вярба” і г. д.» [4, с. 291].

² Пад *марфемікай* разумеюць таксама сукупнасць марфем мовы ў іх узаемазвязях і ўзаемадзеянні як асобую сферу моўнай структуры, асобы ўзровень мовы [2, с. 93].

марфемы. У прыватнасці, яна ахоплівае афіксальныя марфемы (суфіксы, прэфіксы і т. п.), напр.: *барабан-цук, доль-цук, прыём-цук, табун-цук, ядэр-цук* і інш. // *вагран-шчык, галантарэй-шчык, гон-шчык, натур-шчык, сігнал-шчык* і інш. (суфіксальная марфема *-цук/-шчык* ва ўсіх словах абазначае асобу паводле дзеяння); *пере-верстать, пере-лиstaatь, пере-продать, пере-стирать, пере-утюжить* і інш. // *пера-выдаць, пера-званіць, пера-працаваць, пера-хаваць, пера-шкліць* і інш. (прэфіксальная марфема *пере-//пера-* абазначае ‘занава (паўторна), інакш ажыццявіць дзеянне’); *билет-а, ветр-а, генерал-а, костюм-а, пейзаж-а* і інш. // *блакнот-а, гумн-а, календар-а, месяц-а, талон-а* і інш. (канчатак *-а* выражае значэнне роднага склону адзіночнага ліку). Сярод афіксальных марфем вылучаюцца марфемы, якія вычляняюцца ў складзе толькі аднаго слова і не паўтараюцца ў іншых лексемах – т. зв. **уніфіксы**, напр.: *-альон (пocht/альон), -ачей (казн/ачай), -ачи- (суд/ачи/ть), -ирь (снег/ирь), -олаг- (бед/олаг/а), -оаять (рук/оаять); впо- (впо/тьмах), зако- (зако/ул/ок), му- (му/сор), фри- (фри/вольный), чу- (чу/мазый) // -авяз- (даўг/авяз/ы), -альён (пашт/альён), -алін- (верш/алін/а), -амт (пашт/амт), -эск- (гумар/эск/а); ал- (ал/хімія), ба- (ба/рэльеф), мез- (мез/альянс), палі- (палі/сад), эрц- (эрц/герцаг)* і інш. З’яву ўнікальнасці (непаўтаральнасці, адзінкавасці) марфем прызнаюць далёка не ўсе даследчыкі, аднак сам факт наяўнасці ў значнай колькасці лексем унікальных частак з’яўляецца бяспрэчным.

Каранёвыя марфемы таксама могуць сустракацца як у шэрагу слоў (напр.: *рыба, рыбак, рыба-балка, рыбацкі, рыбацкі, рыбацкі* і т. п. // *ліст, лісток, лістаж, ліставы, лістаць, лістота* і т. п.), так і быць адзінкавымі, г. зн. у складзе іншых слоў яны не сустракаюцца, напр.: *авеню, безе, иглу, канане, капры, салямі // авеню, безэ, иглу, кананэ, капры, салямі*. Абавязковай паўтаральнасць з’яўляецца толькі для радыксоідаў: *об/у/ть, раз/у/ть; до/бав/у/ть, от/бав/у/ть, при/бав/у/ть, до/бав/к/а, при/бав/к/а, при/бав/л/ени/е // пад/ня/ць, уз/ня/ць, ад/ня/ць; пры/вык/ну/ць, пры/вык/а/ць, ад/вык/ну/ць, з/вык/ну/ць* і інш.

Марфемная чляннасць з’яўляецца адной з важнейшых прыкмет слова, якая характарызуе спецыфіку яго будовы. Чляннасць слоў на марфемы залежыць ад наступных фактараў: 1) аснова ўжываецца свабодна або з’яўляецца звязанай; 2) афікс паўтараецца або з’яўляецца ўнікальным; 3) афікс па значэнні падобны або не падобны да іншых афіксаў дадзенай мовы; 4) звязаны карань (радыксоід) паўтараецца або з’яўляецца ўнікальным (унірадыксоідам);² 5) афікс ужываецца або не ўжываецца пры свабодных каранях [9, с. 157].

З пункту погляду чляннасці / нечляннасці ўсе словы ў супастаўляемых рускай і беларускай мовах дзеляцца на дзве групы. Першую групу складаюць лексічныя адзінкі, якія маюць у сваім складзе толькі адну (каранёвую) марфему. Да іх ліку, напрыклад, адносяцца некаторыя прыслоўі (*здесь, вдруг, впрод, сюда // заўтра, куды, тут, цяпер* і інш.), выклічнікі (*ага, ой, увы, эх // ах, ага, гэі, ура* і пад.), гукапераймальныя словы (*мяу, хрю, бух, му // гаў, мяў, ква, му* і пад.), а таксама некаторыя запазычаныя словы (*алоэ, бюро, кашпо, кашне, сабо, тире / кафэ, кіно, суфле, табу, танга, шасэ* і пад.). Да другой групы адносіцца большасць слоў блізкароднасных моў, якія маюць у сваёй структуры дзве, тры і больш марфемы. Напр.: *лес-ок, граф-ик, псих-оз; выс-от-а, магнит-н-ый, опер-н-ый; диплом-ант-к-а, вы-нос-н-ой, раз-брос-а-ть; в-рас-сып-н-ую, после-операци-онн-ый, рас-плы-ва-ть-ся // ляс-ок, граф-ік, псіх-оз; выш-ын-я, магніт-н-ы, опер-н-ы; ды-плам-ант-к-а, вы-нас-н-ы, рас-кід-а-ць; у-рас-сып-н-ую, пасля-апер-ацый-н-ы, рас-плы-ва-ць-ца*. Пры супастаўленні дадзеных слоў з іншымі, больш простымі па сваім складзе аднакарэннымі словамі, няцяжка пераканацца, што кожная з выдзеленых у іх частак (марфем) выражае тое ці іншае значэнне. Напрыклад, суфіксальная марфема *-ок//ок* (*лес/ок // ляс/ок*) дадае да значэння матывавальнага слова экспрэсію ласкальнасці, якая суправаджаецца памяншальным значэннем, *-оз//оз* (*псих/оз // псіх/оз*) мае значэнне ‘хвароба, захворванне, звязанае з тым, што названа матывавальным словам’, *-ую//ую* (*в/рас/сып/н/ую // у/рас/сып/н/ую*) – ‘прымета дзеяння, якая мае адносіны да таго, што названа матывавальным словам’; прэфіксальная марфема *после-//посля-* (*после/опер/ац/и/онн/ый // пасля/апер/ац/ий/н/ы*) выражае значэнне ‘адносіны да часу пасля чаго-н.’,

¹ Пад радыксоідам разумеюць «несвабодны, звязаны карань, які ўжываецца толькі ў спалучэнні з словаўтваральнымі афіксамі» [8, с. 112].

² Унірадыксоід (Радыксоід адзінкавы, Карань адзінкавы) – звязаны карань, які выдзяляецца ў складзе толькі аднаго слова і не паўтараецца ў іншых лексічных адзінках [2, с. 191].

раз-//рас- (*раз/брос/а/ть // рас/кід/а/ць*) – ‘накіраванасць у розныя бакі, раз’яднанасць, раздзеленасць, распаўсюджанасць’ і г. д. [10].

Вывучэнне марфемнай структуры слова мае важнае значэнне як для дэрываталогіі, так і для мовазнаўства ў цэлым: яно дазваляе вызначыць заканамернасці слова- і формаўтварэння, асабліваці граматычнага ладу мовы, прасачыць лексіка-семантычныя адносіны паміж словамі. Улічваючы той факт, што на сённяшні дзень у сучаснай лінгвістыцы адным з прыярытэтных напрамкаў з’яўляецца супастаўляльнае вывучэнне дзвюх і больш моў з мэтай устанаўлення падабенстваў і адрозненняў у іх сістэмах, значную цікавасць у гэтым плане прадстаўляе кантрастыўнае даследаванне блізкароднасных рускай і беларускай моў на марфемным узроўні, якое дазваляе выявіць асаблівасці марфемнай арганізацыі эквівалентных лексічных адзінак рускай і беларускай моў, наглядна ўбачыць на прыкладзе марфемных структур слоў рэальную ступень лексемнага супадзення і несупадзення блізкароднасных моў.

Паколькі руская і беларуская мовы з’яўляюцца генетычна і тыпалагічна блізкімі, у марфемнай структуры карэлятыўных міжмоўных лексічных адзінак ёсць шмат агульнага: адзначаецца супадзенне як саміх структур у цэлым, так і асобных марфем у прыватнасці. Разам з тым выяўляюцца і пэўныя адрозненні, што сведчыць пра нацыянальную спецыфіку кожнай з супастаўляемых блізкароднасных моў. Прасочым гэта на прыкладзе ад’ектыўных колеранайменняў. Дадзеная група лексічных адзінак ужо разглядалася намі ў розных аспектах: лексіка-семантычным, функцыянальным, словаўтваральным і інш. [гл., напр., 11–15]. Значную цікавасць, на наш погляд, выклікае і супастаўляльнае даследаванне рускіх і беларускіх каларатываў-ад’ектываў з пункту погляду іх марфемнай арганізацыі. Менавіта такога тыпу вывучэнне дадзенай групы слоў у блізкароднасных мовах прадугледжвае выяўленне падабенстваў і адрозненняў у іх марфемнай структуры, а таксама тых рыс, якія вызначаюць нацыянальную спецыфіку кожнай з супастаўляемых моў на марфемным узроўні.

У залежнасці ад характару марфемнай структуры (МС) можна выдзеліць некалькі груп міжмоўных рускіх і беларускіх ад’ектыўных колеранайменняў-карэлятаў¹.

1. Каларатывы-ад’ектывы з МС *корань + канчаток*². Дадзеную групу складаюць ад’ектыўныя рускія і беларускія колеранайменні, каранёвыя марфемы якіх фармальна супадаюць і выражаюць адно і тое ж значэнне: *бел/ый – бел/ы, булан/ый – булан/ы, гнед/ой – гняд/ы (і гнед/ы), жёлт/ый – жоўт/ы, зелён/ый – зялён/ы, золот/ой – залат/ы, кар/ий – кар/ы¹, коричнев/ый – карычнев/ы, лилов/ый – лілов/ы, оранжев/ый – аранжав/ы, пунцов/ый – пунсов/ы, рыж/ий – рыж/ы, сер/ый – шэр/ы, сиз/ый – шыз/ы, син/ий – сін/і, фиолетов/ый – фіялетава/ы, чёрн/ый – чорн/ы* і інш.

2. Каларатывы-ад’ектывы з МС *корань + суфікс + канчаток*

2.1. Ад’ектыўныя колеранайменні з ідэнтычнай МС, напр.: *аквамарин/ов/ый – аквамарын/ав/ы, аметист/ов/ый – аметыст/ав/ы, беж/ев/ый – бэж/ав/ы, бел/еньк/ий – бел/еньк/і, бел/оват/ый – бел/ават/ы, бронз/ов/ый – бронз/ав/ы, васильк/ов/ый – васільк/ов/ы, вишн/ёв/ый – вішн/ёв/ы, воск/ов/ой – васк/ов/ы, дым/чат/ый – дым/чат/ы, зелён/еньк/ий – зялён/еньк/і, зелен/оват/ый – зелен/ават/ы, золот/ист/ый – залац/іст/ы, индиг/ов/ый – індыг/ав/ы, изумруд/н/ый – ізумруд/н/ы, каштан/ов/ый – каштан/ав/ы, крем/ов/ый – крэм/ав/ы, лимон/н/ый – лімон/н/ы, миндаль/н/ый – міндаль/н/ы, морковь/н/ый – маркоў/н/ы, мыш/аст/ый – мыш/аст/ы, мыш/ин/ый – мыш/ын/ы, рубин/ов/ый – рубін/ав/ы, рябин/ов/ый – рабін/ав/ы, сурик/ов/ый – сурык/ав/ы, ультрамарин/ов/ый – ультрамарын/ав/ы, фиштак/ов/ый – фіштак/ав/ы, фуксин/ов/ый – фуксін/ав/ы, черниль/н/ый – чарніль/н/ы, шоколад/н/ый – шакалад/н/ы, янтар/н/ый – янтар/н/ы* і мн. інш.

¹ Фактычны матэрыял узяты з наступных лексікаграфічных крыніц: «Словаря русского языка» ў 4 тамах (М., 1981–1984), «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» ў 5 тамах (6 кнігах) (Мн., 1977–1984). У працэсе аналізу былі выкарыстаны таксама «Морфемно-орфографический словарь» А. М. Ціханова (М., 1996) і «Марфемны слоўнік беларускай мовы» А. М. Бардовіча, Л. М. Шакуна (Мінск, 1989).

² *Канчаткі*, або *флексіі* – гэта марфемы, якія маюць, як правіла, толькі граматычнае, словазмяняльнае значэнне, утвараюць граматычныя формы слоў (звычайна строга сістэмныя, парадыгматычныя), напр., склонавыя формы назоўнікаў): *вод-а, вод-ы, вод-е* і г. д.; асабовыя формы дзеясловаў (асабовыя канчаткі): *пиш-у, пиш-ешь* і г. д. [7, с. 44]. Канчаткі адносяцца да так званых рэляцыйных марфем – граматычных афіксаў, якія паказваюць на адносіны паміж словамі ў выказванні [16, с. 336].

2.2. Карэлятыўныя рускія і беларускія колеранайменні-ад'ектывы з рознымі суфіксальнымі марфемамі ў МС: *зелен/ёхоньк/ий* – *зелян/юсеньк/і*, *зелен/ёшеньк/ий* – *зелян/юсеньк/і*, *кармин/н/ый* – *кармін/ав/ы*, *мед/н/ый* – *медз/ян/ы*, *мрамор/н/ый* – *мармур/ов/ы*, *огн/ист/ый* – *агн/яв/ы*, *пепель/н/ый* – *папял/яст/ы*, *пепель/н/ый* – *папял/іст/ы*, *пурпур/н/ый* – *пурпур/ов/ы*, *сталь/н/ой* – *стал/ёв/ы*, *черн/ёхоньк/ий* – *чарн/юсеньк/і*, *шафран/н/ый* – *шафран/ав/ы* і інш.¹

Наяўнасць розных суфіксаў у марфемнай структуры суадносных рускіх і беларускіх каларатываў-карэлятаў тлумачыцца тым, што ў працэсе развіцця ўсходнеславянскіх моў у старажытных суфіксах адбываліся фанетычныя змены ў адпаведнасці з тымі гукавымі нормамаі, якія выпрацоўваліся ў гэтых мовах, утвараліся новыя суфіксы пераважна ў выніку зліцця простых суфіксаў, пашыраліся функцыі існуючых суфіксаў і, разам з тым, страчвалася прадуктыўнасць некаторых з іх. У прыватнасці, на сённяшні дзень у рускай мове вельмі абмежавана ўжываецца суфікс *-ав-(-яв-)* пры ўтварэнні якасных прыметнікаў (у тым ліку і каларатываў), у той час як у беларускай ён дастаткова прадуктыўны. Заўважана, што пры яго дапамозе, як правіла, утвараюцца, словаўтваральныя сінонімы, напр.: *бел/ёс/ый* – *бел/ават/ы* і *бял/яв/ы*, *зелен/оват/ый* – *зелен/ават/ы* і *зелян/яв/ы*, *син/еват/ый* – *сін/яват/ы* і *сін/яв/ы* і інш.

3. Каларатывы-ад'ектывы з МС *корань* + *суфікс* + *суфікс* + *канчатак*. Група прадстаўлена ад'ектыўнымі колеранайменнямі з ідэнтычнай МС, напр.: *вод/ян/ист/ый* – *вадз/ян/іст/ы*, *горч/ич/н/ый* – *гарч/ыч/н/ы*, *лин/я/л/ый* – *лін/я/л/ы*, *мед/ян/ист/ый* – *медз/ян/іст/ы*, *неб/ес/н/ый* – *няб/ес/н/ы*, *олив/к/ов/ый* – *аліў/к/ав/ы*, *плам/ен/ист/ый* – *палым/ян/іст/ы*, *син/юш/н/ый* – *сін/юш/н/ы*, *тем/н/оват/ый* – *цём/н/ават/ы*, *черн/яв/еньк/ий* – *чарн/яв/еньк/і*.

4. Каларатывы-ад'ектывы з МС *прэфікс* + *корань* + *суфікс* + *суфікс* + *канчатак*.

4.1. Ад'ектыўныя колеранайменні з ідэнтычнай МС, напр.: *вы/гор/е/л/ый* – *вы/гар/а/л/ы*, *за/гор/е/л/ый* – *за/гар/э/л/ы*, *пере/ли/в/ист/ый* – *пера/лі/в/іст/ы*, *пере/ли/в/чат/ый* – *пера/лі/ў/чат/ы*, *по/бур/е/л/ый* – *па/бур/э/л/ы*, *по/желт/е/л/ый* – *па/жаўц/е/л/ы*, *по/зелен/е/л/ый* – *па/зелян/е/л/ы*, *по/лин/я/л/ый* – *па/лін/я/л/ы*, *по/рыж/е/л/ый* – *па/рыж/э/л/ы*, *по/син/е/л/ый* – *па/сін/е/л/ы*, *по/черн/е/л/ый* – *па/чарн/е/л/ы*.

4.2. Карэлятыўныя рускія і беларускія колеранайменні-ад'ектывы з рознымі прэфіксальнымі марфемамі ў МС. Зафіксаваны дзве карэлятыўныя пары: *по/син/е/л/ый* – *с/сін/е/л/ы* і *по/черн/е/л/ый* – *с/чарн/е/л/ы*.

Наяўнасць розных прэфіксаў у марфемнай структуры суадносных рускіх і беларускіх каларатываў-карэлятаў тлумачыцца іх сінанімічнасцю ў супастаўляемых мовах. Паколькі дадзеныя лексемы – аддзяяслоўныя ўтварэнні, прэфіксальная марфема *по-* ў рускай мове і *с-* – у беларускай з'яўляюцца дзяяслоўнымі прэфіксамаі і ўносяць у МС названых колеранайменняў значэнне дасягнення выніку дзеяння, паўнаты, інтэнсіўнасці, наступлення якога-небудзь стану, утварэння якой-небудзь прыметы ў выніку дзеяння.

Варта адзначыць, што каларатывы-ад'ектывы такога тыпу генетычна з'яўляюцца дзеепрыметнікамі незалежнага стану прошлага часу. Статус прыметнікаў яны набылі з таго часу, калі ў працэсе развіцця рускай і беларускай моў дзеепрыметнікі з суфіксам *-л-* замацавалі за сабой у якасці асноўнай функцыю азначэння і паступова зблізіліся з прыметнікамаі не толькі функцыянальна, але і семантычна: прымета, што імі абазначаецца, страціла адценне працэсуальнасці і набыла характар пастаяннай прыметы прадмета.

4.3. Карэлятыўныя рускія і беларускія колеранайменні-ад'ектывы з адрозненнямі ў МС. Адзначана толькі адзінкавая карэлятыўная пара *по/желт/е/л/ый* – *па/жоўк/л/ы*, у якой рускаму каларатыву *по/желт/е/л/ый* з названай структурай адпавядае беларускі каларатыў-ад'ектыў *па/жоўк/л/ы* з іншай структурай – *прэфікс* + *корань* + *суфікс* + *канчатак*. Параўн.: *по/желт/е/л/ый* (← *по/желт/е/ть* ← *желт/е/ть*) і *па/жоўк/л/ы* (← *па/жоўк/ну/ць* ← *жоўк/ну/ць*).

5. Каларатывы-ад'ектывы з МС *прэфікс* + *корань* + *суфікс* + *суфікс* + *суфікс* + *канчатак*. У лексікаграфічных крыніцах зафіксавана карэлятыўная пара *по/тем/н/е/л/ый* (*тьма* → *тёмный* →

¹ Адзначым, што рускім ад'ектыўным каларатывам дадзенай падгрупы ў якасці эквівалентаў могуць выступаць беларускія лексічныя адзінкі з ідэнтычнымі суфіксальнымі марфемамаі, напр.: *кармин/н/ый* – *кармін/н/ы* і *кармін/ав/ы*, *мед/н/ый* – *мед/н/ы* і *медз/ян/ы*, *огн/ист/ый* – *агн/іст/ы* і *агн/яв/ы*, *пурпур/н/ый* – *пурпур/н/ы* і *пурпур/ов/ы*, *сталь/н/ой* – *сталь/н/ы* і *стал/ёв/ы* і некаторыя іншыя.

потемнеть → *потемнелый*) – *па/ця/м/н/е/л/ы* (*цёмны* → *цёма*; *цёмны* → *цямнець* → *пацямнець* → *пацямнелы*), члены якой маюць ідэнтычную марфемную структуру.

6. Каларатывы-ад’ектывы, якія маюць толькі каранёвую марфему (нескланяльныя колеранайменні): *беж* – *бэж*, *бордо*² – *бардо*², *маренго* – *марэнга*, *хаки* – *хакі*. Адрознення ў марфемнай структуры карэлятыўных рускіх і беларускіх ад’ектыўных каларатываў дадзенай групы не назіраецца.

Заклучэнне. Такім чынам, праведзены супастаўляльны аналіз марфемнай арганізацыі рускіх і беларускіх ад’ектыўных колеранайменняў дазволіў выявіць як тоеснасць, так і частковае супадзенне марфемных структур міжмоўных эквівалентаў. У МС карэлятыўных рускіх і беларускіх ад’ектыўных каларатываў, як правіла, адзначаюцца ідэнтычныя афіксальныя марфемы (напр., *-ов/-ав-*, *-ист/-іст-*, *-н/-н-*, *-оват/-ават-*, *-л/-л-*; *вы/-вы-*, *за/-за-*, *не/-ня-*, *по/-па-*, *пере/-пера-* і інш.), што абумоўлена генетычнай і тыпалагічнай блізкасцю супастаўляемых моў.

Прааналізаваны матэрыял можа паслужыць асновай для больш шырокага супастаўляльнага вывучэння марфемнай структуры не толькі каларатываў-карэлятаў іншых лексіка-граматычных разрадаў, але і эквівалентных лексічных адзінак у сучасных рускай і беларускай мовах у цэлым. Такого тыпу даследаванне дазволіць рашыць важную ў айчыннай лінгвістыцы задачу – усталяваць падабенствы і адрозненні дзвюх блізкароднасных моў на марфемным узроўні, што будзе садзейнічаць больш глыбокаму разуменню шляхоў развіцця словаўтваральных сістэм беларускай і рускай моў, асаблівасцей іх суадносін і ўзаемадзеяння ва ўмовах дзяржаўнага двухмоўя, вызначэнню тэндэнцый развіцця сістэмы нацыянальнай мовы.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Тихонов, А. Н. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка : курс лекций / А. Н. Тихонов. – Самарканд : [б. и.], 1971. – 387 с.
2. Немченко, В. Н. Основные понятия морфемики в терминах : крат. слов.-справ. / В. Н. Немченко. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. – 216 с.
3. Головин, Б. Н. Введение в языкознание : учеб. пособие / Б. Н. Головин. – 3-е изд., испр. – М. : Высш. шк., 1977. – 311 с.
4. Бодуэн де Куртэнэ, И. А. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. / И. А. Бодуэн де Куртене ; сост.: В. П. Григорьев, А. А. Леонтьев. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 2. – 391 с.
5. Земская, Е. А. Современный русский язык. Словообразование : учеб. пособие / Е. А. Земская. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта ; Наука, 2011. – 328 с.
6. Тихонов, А. Н. Морфемно-орфографический словарь русского языка. Русская морфемика / А. Н. Тихонов. – М. : Школа-Пресс, 1996. – 704 с.
7. Моисеев, А. И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке / А. И. Моисеев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1987. – 207 с.
8. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск : Выш. шк., 1990. – 222 с.
9. Современный русский язык : учебник / В. А. Белошапкова [и др.] ; под ред. В. А. Белошапковой. – М. : Высш. шк., 1981. – 560 с.
10. Лопатин, В. В. Словарь словообразовательных аффиксов современного русского языка / В. В. Лопатин, И. С. Улуханов. – М. : Азбуковник, 2016. – 812 с.
11. Ялынцава, І. У. Каларатывы як адзінкі супастаўляльнага даследавання словаўтваральных сістэм блізкароднасных моў / І. У. Ялынцава // Беларус. лінгвістыка. – 2013. – Вып. 71. – С. 3–8.
12. Елынцева, И. В. К вопросу о происхождении колоративов в русском и белорусском языках / И. В. Елынцева // Слово во времени и пространстве : материалы Междунар. науч. конф., г. Минск, 12–13 нояб. 2014 г. : к 95-летию со дня рождения М. Г. Булахова / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: А. А. Гируцкий (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2014. – С. 53–60.
13. Елынцева, И. В. Лексикографическая репрезентация основных колоративов-прилагательных близкородственных языков / И. В. Елынцева // Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования : сб. науч. тр. VIII Междунар. науч. конф., Брест, 23–24 нояб. 2017 г. : в 2 ч. / Брест. гос. ун-т ; редкол.: Л. А. Годуйко [и др.] ; под общ. ред. О. Б. Переход. – Брест, 2018. – Ч. 1. – С. 59–64.
14. Елынцева, И. В. Ад’ектыўныя колоратывы-деминутывы в близкородственных языках: лексикографическая репрезентация и функционирование / И. В. Елынцева // Славянская дэрываграфія / А. А. Лукашанец [і інш.] ; навук. рэд. А. А. Лукашанец. – Мінск, 2020. – С. 329–341.
15. Елынцева, И. Ассоциативные колоративы-композицы в современном русском языке / И. Елынцева // Проблемы когнитив. и функц. описания рус. и болг. яз. – 2021. – Вып. 15/1. – С. 7–22.
16. Шуба, П. П. Марфема / П. П. Шуба // Беларуская мова : энцыклапедыя / Беларус. Энцыкл. ; пад рэд. А. Я. Міхневіча ; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1994. – С. 335–336.

References

1. Tikhonov A. N. *Problems of making a nesting vocabulary of modern Russian language*. Samarkand, 1971. 387 p. (in Russian).
2. Nemchenko V. N. *Basic concepts of morphemics in terms: brief dictionary-reference*. Krasnoyarsk, Publishing House of the Krasnoyarsk University, 1985. 216 p. (in Russian).
3. Golovin B. N. *Introduction to linguistics*. 3rd ed. Moscow, Vysshaya shkola Publ., 1977. 311 p. (in Russian).
4. Boduen de Kurtene I. A. *Selected works on general linguistics. Vol. II*. Moscow, Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, 1963. 391 p. (in Russian).
5. Zemskaya E. A. *Modern Russian language. Word formation*. 3rd ed. Moscow, Flinta; Nauka Publ., 2011. 328 p. (in Russian).
6. Tikhonov A. N. *Morphemic and orthographic dictionary of the Russian language. Russian morphemics*. Moscow, Shkola-Press Publ., 1996. 704 p. (in Russian).
7. Moiseev A. I. *The main issues of word formation in the modern Russian literary language*. Leningrad, Publishing House of the Leningrad University, 1987. 207 p. (in Russian).
8. Stsyatsko P. U., Gulitski M. F., Antanyuk L. A. *Dictionary of linguistic terms*. Minsk, Vysheishaya shkola Publ., 1990. 222 p. (in Belarusian).
9. Beloshapkova V. A. (ed.). *Modern Russian*. Moscow, Vysshaya shkola Publ., 1981. 560 p. (in Russian).
10. Lopatin V. V., Ulukhanov I. S. *Dictionary of word-forming affixes of the modern Russian language*. Moscow, Azbukovnik Publ., 2016. 812 p. (in Russian).
11. Yalyntsava I. U. Colorations as units of comparative study of word-formation systems of closely related languages. *Belaruskaya lingvistyka* [Belarusian Linguistics], 2013, iss. 71, pp. 3–8 (in Belarusian).
12. Elyntseva I. V. On the question of the origin of coloratives in the Russian and Belarusian languages. *Slovo vo vremeni i prostranstve: materialy Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii, g. Minsk, 12–13 noyabrya 2014 g.: k 95-letiyu so dnya rozhdeniya M. G. Bulakhova* [A word in time and space: materials of the International scientific conference, Minsk, November 12–13, 2014: to the 95th anniversary of the birth of M. G. Bulakhov]. Minsk, 2014, pp. 53–60 (in Russian).
13. Elyntseva I. V. Lexicographic representation of the main coloratives-adjectives of closely related languages. *Slavyanskije yazyki: sistemno-opisatel'nyi i sotsiokul'turnyi aspekty issledovaniya: sbornik nauchnykh trudov VIII Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii, Brest, 23–24 noyabrya 2017 g.* [Slavic languages: system-descriptive and socio-cultural aspects of research: collection on scientific works VIII International scientific conference, Brest, November 23–24, 2017]. Brest, 2018, pt. 1, pp. 59–64 (in Russian).
14. Elyntseva I. V. Adjectival coloratives-deminutives in closely related languages: lexicographic representation and functioning. *Slavic derivatography*. Minsk, 2020, pp. 329–341 (in Russian).
15. Elyntseva I. Associative composite coloratives in modern Russian language. *Problemy kognitivnogo i funktsional'nogo opisaniya russkogo i bolgarskogo yazykov* [Aspects of the Cognitive and Functional Description of the Russian and Bulgarian Languages], 2021, iss. 15/1, pp. 7–22 (in Russian).
16. Shuba P. P. Morpheme. *Belarusian language: encyclopedia*. Minsk, 1994, pp. 335–336 (in Belarusian).

Информация об авторе

Елынцова Ирина Владимировна – кандидат филологических наук, заведующий отделом белорусско-русских языковых связей. Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы, Национальная академия наук Беларуси (ул. Сурганова, 1, корп. 2, 220072, Минск, Республика Беларусь). E-mail: i.elyntseva@gmail.com

Information about the author

Irina U. Yalyntsava – Ph. D. (Philol.), Head of the Department of Belarusian-Russian language relations. Center for the Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus (1 Surganov Str., Bldg 2, Minsk 220072, Belarus). E-mail: i.elyntseva@gmail.com